

طراحی و اجرای برنامه آموزشی جامعه محور و پاسخ‌گو: گزارش تجربه مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد

معصومه معزی*، مجید شیرانی، فیروزه مجیدی، مهرداد صابرزاده

مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی / ویژه‌نامه بسته‌های تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی / ۱۷: ۱۳۹۶ (۱۱): ۱۲۰ تا ۱۲۴

مقدمه

یکی از رویکردهای فلسفی آموزش عالی، دیدگاه پاسخ‌گویی و تعهد اجتماعی است که تمرکز آن بیش‌تر بر مسئولیت‌پذیری دانشگاه‌ها در خدمت به جامعه است. در این رویکرد دانشگاه‌ها و دانشکده‌های پزشکی به عنوان یک نهاد اجتماعی با دیدگاه پاسخ‌گویی به نیازها و انتظارات جامعه جزء جدانشدنی از فلسفه وجودی آموزش عالی هستند. پاسخ‌گویی اجتماعی، تعهد در قبال هدایت، آموزش و پژوهش و ارائه خدمات بهداشتی درمانی بر اساس اولویت نیازهای سلامتی جامعه است و اهمیت آن به صورتی است که در بعضی از مطالعات به عنوان یکی از ۴ رسالت اصلی دانشگاه‌های علوم پزشکی در نظر گرفته می‌شود (۱). از نظر برخی از کارشناسان و صاحب نظران در سیستم آموزش پزشکی ایران در زمینه پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه ضعف وجود دارد و ارتباط دانشجویان با جامعه به تدریج ضعیف‌تر شده است و در طول سالیان با حذف فصل‌های مشترک جای خود را به مرزبندی‌های غیرقابل نفوذ داده است. در صورتی که پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه و در نتیجه تعامل پویا بین آموزش و جامعه یک تقاضای منطقی، مستمر و پایدار است (۲).

مطالعه‌ای که در زمینه موانع و راهکارهای پاسخ‌گویی اجتماعی برنامه درسی در آموزش پزشکی توسط یمانی و همکاران انجام شده است، موانع پاسخ‌گویی را در ۸ مقوله دسته‌بندی نموده است که ساختار برنامه درسی و مواجهه دیررس دانشجویان با معضلات سلامت جامعه، عدم تناسب محتوای درسی با نیازهای جامعه و توجه بیش‌تر برنامه درسی به آموزش تئوریک و بالینی غلبه پارادایم کمی و در نتیجه بی‌توجهی به شاخص‌های مهم پزشکان پاسخ‌گو، ضعف در همکاری بین دانشگاه و جامعه، کمبود واحدهای درسی انتخابی در زمینه دروس متمایل به زمینه اجتماعی و محیط کاری از جمله این موانع محسوب می‌گردد. طبق بررسی به عمل آمده در مقاله مذکور از جمله راهکارهای پاسخ‌گو نمودن برنامه‌های درسی تدوین رسالت روشن، اضافه نمودن آموزش مبتنی بر جامعه در سطوح مختلف برنامه درسی پزشکی و رها نکردن پزشکان بعد از فراغت از تحصیل و تدوین مدل و چارچوب نظری مناسب برای پاسخ‌گویی برنامه درسی بوده و البته تأکید عمده بر حرکت به سمت تدوین راهکارهای عملیاتی است (۳).

* نویسنده مسؤو: دکتر معصومه معزی (دانشیار)، گروه پزشکی اجتماعی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد، چهارمحل بختیاری، ایران. lmoezzi@yahoo.com

دکتر مجید شیرانی (استادیار) گروه جراحی ارولوژی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد، چهارمحل بختیاری، ایران. (majd_uro@yahoo.com)؛ فیروزه مجیدی، کارشناس ارشد آموزش پزشکی، واحد آموزش پاسخ‌گو، مرکز مطالعات دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد، چهارمحل بختیاری، ایران. (nafiroze2@gmail.com)؛ مهرداد صابرزاده، دانشجوی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد، چهارمحل بختیاری، ایران. (mehrdad.sa1991@gmail.com)
تاریخ دریافت مقاله: ۹۵/۱۱/۲۲، تاریخ اصلاحیه: ۹۶/۱/۲۱، تاریخ پذیرش: ۹۶/۱/۲۶

با توجه به این موانع و راهکارهای ارائه شده، و با توجه به تأکید چشم انداز نظام آموزش علوم پزشکی کشور در افق ۱۴۰۴ به پاسخ‌گویی به نیازهای سلامت جامعه به عنوان یکی از ارکان اساسی این نظام و همچنین در راستای عملیاتی‌سازی بسته پزشکی پاسخ‌گو از بسته‌های دوازده‌گانه تحول در آموزش پزشکی، تدوین و طراحی مدل‌ها و برنامه‌هایی جهت آموزش و آشنایی بیشتر دانشجویان با پاسخ‌گویی اجتماعی و در نتیجه مسئولیت‌پذیر نمودن دانش‌آموختگان در ارائه بهتر مراقبت‌های سلامت مناسب به نظر می‌رسد. در این راستا مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد جلب مشارکت دانشجویان در این زمینه را به عنوان یکی از برنامه‌های کاری خود مد نظر قرار داد و جهت انجام این امر ابتدا با مطالعه مستندات و فعالیت‌های پاسخ‌گویی انجام شده در سایر دانشگاه‌ها اطلاعات لازم جمع‌آوری و پس از سنجش موقعیت و بررسی نقاط ضعف و قوت، برنامه آموزشی جامعه محور و پاسخ‌گو در قالب کمیته‌های دانشجویی پزشکی پاسخ‌گو جهت دستیابی به اهداف مذکور، به عنوان مدل و برنامه پیشنهادی از اسفند ۹۳ تصویب و به مرحله اجرایی در آمد.

شرح تجربه

در این تجربه در ابتدای امر فاز مطالعاتی صورت گرفت و وضعیت موجود و شرایط دانشگاه جهت آموزش پزشکی پاسخ‌گو به صورت زیر سنجش گردید. موارد زیر به عنوان نقاط قوت و فرصت‌ها در نظر گرفته شد:

وجود برنامه استراتژیک آموزشی، توسعه رشته‌های جدید بر اساس نیازهای سلامت مردم، حضور دانشجویان رشته‌های مختلف در عرصه‌های آموزشی جامعه نگر، نیاز سنجی و ارزیابی اولویت‌های جامعه در برنامه‌های آموزشی، مشارکت و استفاده از نی‌نفعان در برنامه آموزشی (مشارکت دانشجویان و اعضای هیأت‌علمی مشارکت دانش‌آموختگان، مشارکت مؤسسات (استانداری-بهبیستی-آموزش و پرورش) و مشارکت بیماران. امکانات مورد نیاز شامل منابع انسانی بود که دانشجویان رشته‌های مختلف به ویژه پزشکی، به عنوان نیروی اصلی و اعضای هیأت‌علمی و دستیاران تخصصی به عنوان گروه مشارکت‌کننده در بحث آموزش و تدریس در نظر گرفته شدند. و منابع مالی به صورت‌های مختلف، از طریق مرکز مطالعات و حوزه معاونت آموزشی تأمین و در صورت لزوم از همکاری مالی سایر مؤسسات و سازمان‌های دولتی و خصوصی به عنوان یاری‌کننده استفاده گردید. با توجه به این که دانشجویان ارائه‌کنندگان خدمات بر اساس نیازهای سلامت جامعه در آینده هستند ترجیح داده شد که فعالیت و مسئولیت اصلی کمیته‌ها برعهده خود دانشجویان گذاشته شود تا بتوانند از نزدیک با مفهوم و کاربرد پزشکی پاسخ‌گو آشنایی پیدا کنند.

روند اجرای این برنامه در دانشگاه به طور خلاصه شامل موارد زیر بود:

- برگزاری جلسات توجیهی و آشنایی با پاسخ‌گویی اجتماعی توسط این واحد جهت دانشجویان مقاطع پایه و بالینی علاقه مند
- عضوگیری با همکاری دانشجویان
- انتخاب مسئول کمیته اصلی و مسئولین کمیته‌های فرعی (مسئول کمیته اصلی نظارت مستقیم به فعالیت‌های مسئولین و کمیته‌های جمع‌آوری فرعی را برعهده داشت و گزارش عملکرد گروه‌ها را جمع‌آوری و در فواصل منظم به واحد آموزش پاسخ‌گو ارائه می‌دادند. مسئولین کمیته‌های فرعی نیز وظیفه تقسیم مسئولیت‌ها و نظارت بر حسن انجام وظایف و تأمین وسایل و امکانات از مرکز مطالعات را جهت اجرای پروژه‌ها برعهده داشتند).
- نظارت بر محتوای مطالب آموزشی تهیه شده، هماهنگی جهت برطرف کردن کمبودها و نواقص کار، هماهنگی و دعوت از اساتید متخصص هر مبحث جهت آموزش، هماهنگی با سازمان‌ها و نهادهایی که تمایل به ارائه پروژه در سازمان خود

داشتند، از طرف واحد پزشکی پاسخگوی مرکز مطالعات انجام می‌گرفت.

شرح وظایف و اهداف فعالیت‌های جامعه‌نگر و پاسخگو به نیازهای جامعه به صورت زیر مشخص گردید:

- ارتقای سلامت عمومی از طریق آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی، غربالگری و آموزش مهارت‌های لازم برای پیشگیری از بیماری‌ها به منظور ارتقای کیفیت زندگی مردم
- افزایش آگاهی در زمینه بهداشت باروری و پیشگیری و مراقبت در زمینه بیماری‌های ایدز و هپاتیت
- ارتقای توانمندی‌های عمومی و حرفه‌ای دانشجویان پزشکی و برقراری ارتباط دانشجویان با نهادهای فعال در عرصه آموزش پزشکی
- ارتقای اخلاق حرفه‌ای در دانشجویان

از جمله فعالیت‌های عمده انجام شده توسط دانشجویان پزشکی پاسخگو برگزاری پروژه‌های مختلف شامل موارد زیر بود:

پروژه پیشگیری از سرطان و دیابت، روزه داری و بیماری‌های دیابتی (در ماه مبارک رمضان و شب‌های احیا)، دخانیات (اهدای گل در مقابل گرفتن سیگار)، غربالگری فشارخون، قند خون، پروژه آموزش اهدای خون به مردم، درختکاری، مراقبت و ارتباط با سالمندان (حضور در مراکز سالمندی و ارائه برنامه‌های پیشگیرانه و مراقبتی)، پروژه آشناسازی دانشجویان غیر پزشکی با روش‌های پیشگیری از ایدز و ارتباط با بیماران ایدزی، پروژه‌های آموزشی دانشجویی (اورژانس‌های داخلی ECG-CXRAY، مهارت‌های ارائه، مهارت‌های ارتباطی، زبان بدن، مدیریت پروژه، مهارت‌های رهبری)، پروژه حضور در مدارس در روز معلم و ارائه خدمات پیشگیرانه غربالگری قند خون و فشارخون و پروژه آموزش دانش آموزان.

بحث / نکات آموخته شده

با توجه به این که تا کنون پروژه‌های متعددی برگزار شد و دانشجویان زیادی نیز با علاقه در این پروژه‌ها سهیم بودند، در ارزشیابی به عمل آمده و طبق نظر سنجی از دانشجویان و خدمت‌گیرندگان، دانشجویان از انجام پروژه‌ها به ویژه پروژه‌های اجتماعی و جامعه‌نگر که نیاز به حضور در جامعه و مواجهه با اقشار مختلف مردم را داشت بسیار راضی بودند و احساس نزدیکی بیشتری با جامعه داشتند. از نظر اکثر دانشجویان شرکت‌کننده در این برنامه، آنان با انجام پروژه‌های مختلف جامعه‌نگر در حد بسیار زیاد و زیاد با واقعیت‌ها و نیازهای سلامت جامعه آشنا شدند و این فعالیت‌ها در حساس‌سازی و افزایش انگیزش آنان در توجه به نیازهای جامعه و پاسخ‌گویی تأثیر داشت. از نظر آنان انجام این فعالیت‌ها در حد زیاد و خیلی زیاد منجر به افزایش مسئولیت‌پذیری آنان در زمینه پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه گردید. و خدمت‌گیرندگان و افراد جامعه که در این طرح‌های پاسخ‌گویی دانشجویان شرکت داشتند و از این خدمات استفاده نمودند نیز از این ارتباط و آموزش‌ها و خدمات پیشگیرانه و مراقبتی ارائه شده ابراز رضایت نمودند. بنابراین به نظر می‌رسد اجرایی شدن این طرح گامی مثبت در جهت حساس‌سازی دانشجویان به پاسخ‌گویی به نیازهای واقعی جامعه بود و در پیشبرد اهداف محور " طراحی نظام ایجاد حساسیت و انگیزشی مناسب برای سیاست‌گذاران، ذی‌نفعان، اساتید، دانشجویان، ارائه‌کنندگان خدمات به منظور تحقق هر چه بهتر پاسخ‌گویی به نیازهای واقعی جامعه و توجه به تعیین‌کننده‌های اجتماعی سلامت " (از محورهای بسته آموزش پزشکی پاسخگو) مؤثر بوده است.

البته در اجرای این برنامه مشکلات و موانعی نیز وجود داشت مانند عدم داشتن رسمیت و شناخته نبودن کمیته به عنوان

کمیته رسمی همانند کمیته تحقیقات دانشجویی، و وجود انجمن‌های دانشجویی رسمی دیگر در دانشگاه که با توجه به گستردگی حیطه فعالیت آنان در سطح جامعه گاهی انجام کارهای دانشجویی را با مشکلاتی مواجه می‌ساخت. در بعضی از موارد نیز محدودیت در تأمین امکانات مالی و تجهیزات (با توجه به این که بودجه خاصی جهت این کمیته در نظر گرفته نشده بود) ایجاد می‌گردید که البته با حمایت حوزه معاونت آموزشی و رایزنی با حوزه مدیریت و توسعه منابع دانشگاه و همکاری معاونت دانشجویی و فرهنگی تا حدودی مرتفع می‌گردید.

نتیجه گیری

این برنامه، تجربه‌ای بسیار مفید در زمینه جلب مشارکت دانشجویان و افزایش حساسیت و انگیزش آنان در زمینه پاسخ‌گویی و توجه به نیازهای جامعه بود. همچنین منجر به افزایش ارتباط بین مرکز مطالعات دانشگاه و دانشجویان گردید. دانشجویان نیز از انجام این فعالیت‌ها بسیار راضی بودند.

بنابراین با توجه به این که ضعف در همکاری بین دانشگاه و جامعه و کمبود واحدهای درسی انتخابی در زمینه دروس متمایل به زمینه اجتماعی و محیط کاری از جمله موانع پاسخ‌گویی برنامه‌های درسی محسوب می‌گردد (۳)، پیشنهاد می‌گردد فعالیت‌های عملی- علمی و مشارکت‌های دانشجویی در این برنامه به صورت منسجم در آمده و در صورت امکان طبق مقررات و ضوابط آموزشی مربوطه به عنوان واحد درسی اختیاری جهت دانشجویان علاقمند در نظر گرفته شود. این واحد اختیاری می‌تواند در قالب فعالیت در کمیته‌های دانشجویان پزشکی پاسخ‌گو در مراکز مطالعات و در راستای تحقق بسته آموزش پاسخ‌گو و عدالت محور و محور " طراحی نظام ایجاد حساسیت و انگیزشی مناسب برای سیاست‌گذاران. ذی‌نفعان، اساتید، دانشجویان " ارائه گردد.

البته با توجه به ماهیت و زمینه گسترده فعالیت‌ها، پیشنهاد می‌گردد که در مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی وزارت بهداشت و درمان بر ضرورت وجود کمیته دانشجویان پزشکی پاسخ‌گو در دانشگاه‌های علوم پزشکی تأکید و همانند کمیته تحقیقات دانشجویی این کمیته نیز به صورت وزارتی راه‌اندازی و به رسمیت شناخته شود و از طرف وزارت متبوع بودجه لازم جهت ادامه و گسترش فعالیت آن در نظر گرفته شود و دانشگاه‌ها نیز ملزم به همکاری در جهت اختصاص و تأمین بودجه مورد نیاز گردند. همان‌گونه که در بالا پیشنهاد گردید مشارکت دانشجویان در این زمینه به عنوان واحد درسی اختیاری تلقی گردد و یا امتیازات آموزشی مربوط به استفاده از تسهیلات ورود به مقاطع بالاتر جهت این دانشجویان در نظر گرفته شود تا انگیزه لازم برای مشارکت بیشتر در فعالیت پاسخ‌گو به نیازهای جامعه حاصل گردد.

قدردانی

نویسندگان این گزارش تجربه از همکاری و مشارکت دانشجویان پزشکی (سپهر کبیریان، حسین طهماسبی، فرهاد ناصری، عاطفه منصوریان، زهرا بهرامی، مریم صفابخش، مرضیه نادری، زهرا علی بیگی، سارا شوخی، نیلوفر قربانی، معصومه نادری، عالیه روزبه، دریا واسعی) و سایر عزیزانی که در زمینه اجرای پروژه‌ها و مشارکت در فعالیت‌های پاسخ‌گو فعالیت داشتند، تقدیر و تشکر می‌نمایند.

منابع

1. Aretz HT. Some thoughts about creating healthcare professionals that match what societies need. MedTeach. 2011; 33(8): 608-13.

2. Education development Center. North khorasan university of medical sciences. [Tarikhchehe vahede amuzeshe pasokhgoo]. [cited 2014 Jun 1]; Available from: <http://nkums.ac.ir/index.aspx?Catid=3832>. [Persian]
3. Yamani N, Fakhari M. [Social accountability of medical education curriculum: Barriers and implications]. Iranian Journal of Medical Education. 2014; 13 (12):1082-1098. [Persian]